

Д. М. Утеченко,
аспірант, Білоцерківський національний аграрний університет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВІДТВОРЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

D. Utechenko,
graduate student, Bila Tserkva National Agrarian University

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF REHABILITATION AND USE OF HUMAN CAPITAL IN THE AGRICULTURAL SECTOR

Своєрідність відтворення людського капіталу в аграрній економіці зумовлена, насамперед, сезонністю його використання, наявністю великого надлишку трудових ресурсів у зимовий період, що вимагає диверсифікації сільськогосподарського виробництва та професійної підготовки кадрів.

До особливостей формування і використання людського капіталу в аграрному секторі економіки слід віднести і його залежність від густоти населення, що історично склалася. Нині сільські території та підприємства країни диференційовані за цим показником кількісно і якісно. Так, у державі є господарства, що переживають глибоку демографічну, економічну і соціальну кризу, територіальне населення яких різко скоротилося, де втрачено перспективи їх розвитку.

Особливістю формування та використання людського капіталу в аграрному секторі економіки є і те, що ці процеси, зазвичай, дуже детерміновані із якістю життя, а в сільському господарстві, на жаль, через поширення бідності низький його рівень.

Важливими напрямками розвитку людського капіталу мають стати: зміцнення здоров'я населення, підвищення професійної майстерності, освоєння знань у сфері споживання, кредитування, торгівлі, покращення побуту, способу життя з метою формування мотивації до високоефективної діяльності на селі. В аграрній економіці важливо створити серйозну мотивацію селян щодо підвищення якості людського капіталу.

The peculiarity of human capital in the agrarian economy is conditioned, first of all, by the seasonality of its use, by the presence of a large surplus of labor resources in the winter, and requires the diversification of agricultural production and professional training of personnel.

The peculiarities of the formation and use of human capital in the agrarian sector of the economy should be attributed to its dependence on the density of the population that has historically developed. Now rural territories and enterprises of the country are differentiated in this indicator quantitatively and qualitatively. So, in the state of the economy, they are experiencing a deep demographic, economic and social crisis, the territorial population of which has dramatically decreased, where the prospects for their development have been lost.

The peculiarity of the formation and use of human capital in the agrarian sector of the economy is that these processes are, as a rule, very deterministic with the quality of life, and in agriculture, unfortunately, because of the spread of poverty, its low level.

Important directions in the development of human capital should be: strengthening the health of the population, enhancing professional skills, absorbing knowledge in the sphere of consumption, lending, trade, improving life, lifestyle, with the aim of motivating high-performance activities in the countryside. In the agrarian economy it is important to create a serious motivation for the peasants to improve the quality of human capital.

Ключові слова: людський капітал, аграрна економіка, відтворення, використання.
Key words: human capital, agrarian economy, reproduction, use.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Конкурентоспроможність галузей економіки і підприємств забезпечується, однозначно, активізацією інноваційних процесів. Головними факторами розвитку галузі в такій ситуації стають інновації та інвестиції в людський капітал, оскільки саме він задає верхню межу розвитку економіки і суспільства. Проблеми кадрового забезпечення сільського господарства, такі як зниження професійно-кваліфікаційного рівня працівників, зниження укомплектованості штатів (за деякими категоріями персоналу до 75%), відтік трудових ресурсів з сільської місцевості, низький відсоток повернення випускників ВУЗів на роботу після отримання освіти (в середньому не більше 18—20%), падіння престижності аграрних професій ставлять перед необхідністю пошуку науково обґрунтованих рекомендацій і механізмів залучення, збереження, розвитку і ефективного використання людського капіталу в аграрно-

му секторі економіки. Актуальність цього питання зростає в зв'язку з необхідністю підвищення якості сільськогосподарської продукції, а відповідно, і якості праці, в умовах зниження обсягів державної підтримки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання функціонування людського капіталу є предметом дослідження також багатьох вітчизняних учених, зокрема А. Близнюка, Д. Богині, О. Грішнєвої, М. Долішнього, С. Климка, А. Колота, П. Макаренка, Л. Нападовської, О. Онищенко, В. Онікієнка, В. Поплавської, Ж. Поплавського, Д. Полозенка, Л. Семів, О. Стефанишина, Л. Харкянена, А. Чухна. А саме в аграрному секторі економіки найвідомішими дослідниками є — О. Бородіна, А. Гадзало, Л. Михайлова, О. Риківська, П. Саблук, В. Юрчишин тощо.

Однак окремі теоретичні питання нині є досить дискусійними та потребують більш глибоких досліджень щодо особливостей відтворення та використання людського капіталу в аграрному секторі економіки.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є теоретичне обґрунтування економічної природи людського капіталу та особливостей формування в аграрному секторі економіки, а також поглиблення економічного змісту даної категорії з позицій його ролі в сучасній аграрній економіці та відтворення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Із урахуванням вищезазначеного спробуємо узагальнити особливості формування та відтворення людського капіталу в аграрному секторі економіки. Так, цей сектор є найважливішим у національному господарстві, розвиток якого забезпечує формування пропозиції на ринках продовольства і сільськогосподарської сировини та податкових надходжень до бюджету країни, збереження традицій і особливостей способу життя народу, нарешті, відтворення людського капіталу за умови раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища. Нині сільське господарство є різновидом індустріального виробництва, однак роль у ньому людського капіталу є вагомим. Економічна наука доводить, що формування і використання людського капіталу в аграрному секторі економіки повинно здійснюватися на тих самих умовах, що і в інших галузях національного господарства, але потребує врахування особливостей галузі.

Своєрідність відтворення людського капіталу в аграрній економіці зумовлена, насамперед, сезонністю його використання, наявністю великого надлишку трудових ресурсів у зимовий період, що вимагає диверсифікації сільськогосподарського виробництва та професійної підготовки кадрів. Своєрідність характерна і процесам народжуваності, смертності, вікової і статевий структури, чисельності працездатного населення і пенсіонерів по регіонах. Хоча демографічні процеси в сільській місцевості перебувають під впливом тих же чинників, що і в містах, вони мають певні особливості, зумовлені вищою осілістю населення, традиціями, культурою, внутрішньосімейними відносинами, обмеженістю міграції на село, слабкою його позицією у міжгалузевій конкуренції.

Статистичні дані свідчать, що негативна тенденція високого природного спаду населення в подальшому збережеться, що може зумовити кризу трудової сфери. Разом з тим спостерігається швидке старіння населення та його міграція, у працездатному віці, за кордон. Багато областей належать до регіонів із високою часткою немолодого населення і високим демографічним навантаженням. Село дедалі більше втрачає чоловіків, у т.ч., і молодих. Зниження показників тривалості життя призводить до значних економічних і соціальних втрат, деформації структури населення, зростання міграційної рухливості, що часто супроводжується розпадом сімей, зниженням інтересу до довгострокового проживання на певній території та роботи, утвердження ідеології тимчасового виконавця [1]. У цих умовах активізуються процеси деградації частини населення, руйнування економічних інтересів, посилення відчуття невпевненості тощо.

Складна демографічна ситуація на селі спричинена вимиранням і спустошенням цілих сіл, територій, а звідси і руйнування соціальної інфраструктури, а особливо дошкільних установ, початкових і середніх освітніх шкіл, культурних і спортивних закладів. У сукупності все це зумовлює погіршення якості життя і зайнятості сільського населення, зниження його економічної та суспільної активності. Саме тому інтереси вдосконалення формування і використання людського капіталу в аграрній економіці вимагають, аби усі ці процеси не були стихійними, не залишалися поза увагою держави, а були охоплені постійно діючими програмами щодо подолан-

ня демографічної кризи. Нині необхідно зробити все можливе для зменшення виїзду населення, а особливо молоді, у міста області, інші регіони України та за кордон. Скорочення виїзду селян із області можна досягти лише через підвищення зайнятості, підвищення оплати і доходів.

До особливостей формування і використання людського капіталу в аграрному секторі економіки слід віднести і його залежність від густоти населення, що історично склалася. Нині сільські території та підприємства країни диференційовані за цим показником кількісно і якісно [2]. Так, у державі є господарства, що переживають глибоку демографічну, економічну і соціальну кризу, територіальне населення яких різко скоротилося, де втрачено перспективи їх розвитку.

У країні на сьогодні потоки мігрантів прямують не у райони з нестачею населення, а в райони з його надлишком. Зазначимо, що вагомий вплив на територіальне розміщення населення у сільській місцевості має наявність промислових об'єктів, а також транспортних систем, які, в свою чергу, сприяють процесам урбанізації. Істотна диференціація густоти населення призводить до його дефіциту, недовикористання виробничих ресурсів, зменшенню надходження інвестицій, уповільненню соціального, економічного і демографічного розвитку. У цій ситуації дуже важливо забезпечити вирівнювання умов відтворення населення по сільських територіях, не допускати утворення територій з надлишком населення і територій з його нестачею, які деградують, втрачають свою перспективу, характеризуються дефіцитом населення, диспропорціями і багатьма соціально-економічними суперечностями, відсутністю інтересу в подальшому розвитку.

Вищезазначені особливості відтворення сільського населення, як правило, не достатньо враховані у економічній, соціальній та міграційній політиці нашої держави. Вважаємо, що підселення сільських територій має проводитися планомірно та обґрунтовано, з урахуванням соціальних і економічних наслідків. Дуже важливим є створення переселенням до села умови для будівництва житла та отримання земельних ділянок. Кошти на це повинні бути закладені до державного і місцевого бюджетів та видані, адже вони швидко окупляться. Підселення за рахунок мігрантів, дозволить краще використовувати ресурси села, поліпшувати демографічну ситуацію, забезпечити ринок праці необхідним людським капіталом, підвищити ефективність економіки [3].

Особливістю формування та використання людського капіталу в аграрному секторі економіки є і те, що ці процеси, зазвичай, дуже детерміновані із якістю життя, а в сільському господарстві, на жаль, через поширення бідності низький його рівень.

Встановлено діалектичний взаємозв'язок між якістю життя і відтворенням людського капіталу, який залежить від рівня споживання, розвитку систем освіти та охорони здоров'я, культури. Недостатньо висока якість життя селян, поширення бідності негативно позначаються на якості людського капіталу, що переконливо доведено у дослідженнях вітчизняних науковців. Тому подолання сільської бідності в сучасних умовах стає найважливішою передумовою удосконалення і формування людського капіталу. Важлива роль у вирішенні цього питання відводиться державі.

Особливістю формування і використання людського капіталу в аграрній економіці на сучасному етапі є його залежність від стану розвитку сфери освіти, якості навчання у початкових і середніх школах, професійних училищах, технікумах і вузах, що дедалі більше посилюється. Освіта дозволяє не лише передати тим, що навчаються досвід, знання, але і традиції, культуру, духовні цінності. Вивчення впливу освіти на стан людського капіталу показує, що вона дає змогу не лише нарощувати трудовий, але і розширювати творчий потенціал, формувати оптимальні соціально-психологічні умови

життя. Зазначимо, що у провідних країнах світу освіта є пріоритетним напрямом соціальної політики держави [4].

Незважаючи на очевидний прогрес, дослідженням встановлено, що сільські школи відстають у матеріально-технічному забезпеченні, а також педагогічними кадрами та навчально-методичною літературою. Особливості аграрної економіки зумовлені тим, що праця тут достатньо диверсифікована, тому й освітні програми в професійно-технічних коледжах, навчальних закладах аграрної освіти повинні також відповідати цьому. На нашу думку, навчальні заклади повинні володіти програмами диверсифікації освітніх програм, підготовки випускників, що сприятиме підвищенню ефективності їхньої праці та захисту у соціальному відношенні.

Важливою особливістю формування людського капіталу в аграрному секторі економіки є і те, що він відтворюється і використовується в умовах органічної інтеграції людини не лише з умовами праці, технологіями, природою, але й особливим способом життя [5]. Так, у сільському господарстві працює не лише працездатне населення, але і населення у віці старше працездатного, дуже часто й підлітки до 16 років. Праця селян у великих господарствах поєднується із зайнятістю в особистому господарстві. Зазначимо, що у сільськогосподарському виробництві використовуються також сезонні та тимчасові працівники. Специфічного характеру в аграрному секторі набуває безробіття, яке має сезонний, часто прихований характер.

Характер і спосіб життя селян зумовлює їх відхід від сільськогосподарської діяльності, який здійснюється шляхом переїзду частини селян, молоді в інші міста на роботу з вищим рівнем заробітку і кращими умовами праці [6]. Це призводить до тривалих систематичних розривів зв'язків із сім'єю, домашнім господарством, невиконанням функцій щодо виховання та навчання дітей. Праця селян тісно пов'язана з природою, сільськогосподарськими тваринами, залежить від біологічних ритмів і вимог, які необхідно задовольняти щоденно. У сільському господарстві, навіть в умовах індустріального розвитку, виконується багато важкої, непривабливої, фізичної праці, яка обов'язково повинна поєднуватися із високими якісними вимогами, великою духовною і фізичною напругою. Основою сільського способу життя, як правило, є трудова сім'я, де працюють у періоди особливої напруги всі її члени, які повинні володіти високими особистісними якостями, тобто бути працелюбними, відповідальними, обов'язковими, дисциплінованими, володіти відповідними професійними знаннями, трудовими навичками, здоровими звичками і традиціями, взаємною підтримкою [7]. Тому велике значення для їх успішної роботи має здоров'я, відсутність шкідливих звичок. Тут формується особливий режим використання робочого часу, з урахуванням ведення домашнього господарства, зберігається достатньо велика тривалість робочого дня, часто селяни працюють у вихідні дні, свята, відпустки, з високим рівнем інтенсивності праці, а вільний час залишається лише у невеликому обсязі.

Працівник у сфері сільського господарства в умовах застосування сучасних технологій повинен бути професіоналом у своїй сфері, мати відповідні знання щодо передової практики та досвід, знати особливості регулювання ринків і державну аграрну політику. У ринкових умовах він повинен мати відповідні знання і стосовно формування відносин із постачальниками продукції та закупівельними підприємствами, що переробляють вироблену ним сировину. Висока сезонність праці, особливо в рослинницьких галузях, періоди великого, часом надмірного трудового навантаження людей поєднуються із періодами відносно неповної завантаженості. Певні проблеми працівники аграрного сектору відчувають і через віддаленість від міст, нестачу інформації про стан ринків, існуючі вимоги до якості продукції тощо. Оскільки

аграрне виробництво характеризується численними економічними ризиками, пов'язаними з погодними умовами, хворобами рослин і тварин, невизначеністю ринків і інвестицій, недосконалістю законодавства, недобросовісними діями монополістичних формувань на ринку, то це викликає соціально-психологічну напруженість, зношує людський капітал.

У вітчизняному сільському господарстві вищезазначені особливості формування і використання людського капіталу, особливо в нинішній складній демографічній ситуації, відсутності у багатьох випадках повноцінної сім'ї, достатньо низького рівня розвитку соціальної інфраструктури — уповільнюють процеси відтворення. З огляду на це, необхідно розробити комплекс заходів щодо створення відповідної соціальної інфраструктури, який дозволить селянам вирішувати соціальні та побутові проблеми, організовувати кооперацію зі сферою обслуговування, підприємствами збуту і переробки продукції. Формування привабливості життя на селі вимагає створення оптимальних соціально-психологічних умов через розвиток системи медичних, освітніх, інформаційних і психологічних послуг. Дуже важливо забезпечити селянам безперешкодне отримання якісної освіти, для чого можуть бути використані форми дистанційного, заочного і екстернатного навчання. Корисними для них могли б стати і мобільні, бажано безкоштовні, зручні за часом форми підвищення кваліфікації і перекваліфікації.

Не менш важливим є розвиток транспортної інфраструктури, підвищення упевненості в безпеці житла, тварин, техніки, зберігання продукції, посівів, майна, що є важливими чинниками закріплення працівників на селі, а також довгострокового економічного інтересу. Для успішного функціонування аграрної економіки, формування адекватного людського капіталу важливо упорядковувати сільські території, створити дієві мотиви у працівників освіти і медицини, відсутність яких є основною причиною виїзду селян із села, особливо тих, що мають дітей.

Специфічність формування людського капіталу в аграрній економіці полягає в тому, що воно відбувається у розгалуженій системі економічних, соціальних та інституційних відносин. Безумовно, як і в інших галузях, у аграрній домінують відносини конкуренції, яка стимулює вибір спеціалізації, диверсифікації, зниження витрат виробництва і підвищення якості продукції. Однак у досліджуваній галузі спостерігається прояв недобросовісних дій до селян з боку інших суб'єктів аграрного ринку, які, користуючись своїм монополістичним становищем, встановлюють вигідні лише для себе умови торгівлі, кредитування, стандартизації, вони руйнують конкуренцію. У вітчизняному агропромисловому комплексі боротьба із поширеним і шкідливим явищем монополізацією ще не розпочалася, що завдає відчутного збитку селу, роблячи його низькорентабельним і соціально вразливим. Тому в аграрній економіці та пов'язаних із нею галузях для задоволення інтересів усіх учасників аграрного ринку необхідно забезпечити реалізацію сучасної концепції формування доброзичливих відносин із партнерами по бізнесу, що доводить досвід функціонування зарубіжних суб'єктів ринку. Співпраця суб'єктів АПК стає об'єктивною потребою розвитку виробництва, освіти, науки, кредитної системи, торгівлі. Прагнення частини суб'єктів задовольнити лише власні цілі, що має прояв у практиці вітчизняних суб'єктів аграрного ринку, є негативною тенденцією, спроможною зруйнувати всю систему відносин, зокрема і соціальних. Як форми узгодження інтересів можна використовувати угоди, об'єднання, інтеграційні системи [8]. Усе це позитивно позначиться і на формуванні людського капіталу, зацікавленості працівників АПК, які навіть в умовах жорсткої конкуренції повинні прагнути налагодити співпрацю, поєднати економічні інтереси, підтримувати соціальне партнерство.

Особливість формування і використання людського капіталу в аграрній економіці полягає в тому, що він формується у різноманітних соціально-економічних та інституційних відносинах. Частина дослідників вважає, що ринкове господарство через свою об'єктивну логіку розвитку, диференціацію суб'єктів відтворює лише капіталістів і найманих робітників. Насправді, ці процеси складніші, оскільки у сільськогосподарському виробництві зустрічаються не лише наймані робітники, але і землевласники, які не завжди є великими і бажають одержати свою частку в прибутку у вигляді земельної ренти, селяни фермери, підприємці, які професійно організують аграрний бізнес, менеджери власники капіталу, наймані менеджери, акціонери, посередники. Вищенаведений склад соціально-економічних груп населення має свої об'єктивні економічні інтереси, суперечності та механізми їх вирішення. Врахування їх є важливим і для формування людського капіталу, оскільки в цьому випадку йдеться не лише про найману працю, але про всю систему учасників економіки, яка включає землевласників, власників капіталу, підприємців, найманих працівників, фермерів, менеджерів. Кожний із них виконує певні функції, одержує свою частку і форму доходу. Природно, що власник землі повинен одержати земельну ренту, при цьому він реалізує своє право власності на землю і з нею виходить на ринок землі, оренди землі, конкурує, але його дохід залежить не лише від якості землі, але і якості власного людського капіталу, який характеризується його ефективністю на ринку землі. Активним суб'єктом ринку є і власник капіталу, який інвестує під відсотки у комерційні банки, дивіденди у промисловість, переробку або в сільське господарство. Відомо, що інвестори природно бажають реалізувати цілі одержання прибутку, тому їх людський капітал також повинен володіти високою конкурентоспроможністю і характеризуватися відповідними професійними якостями. Те саме стосується і організаторів виробництва менеджерів, роль яких нині постійно зростає. Вони також повинні володіти високими професійними якостями управління, новаторства, вдосконалення економічних процесів.

ВИСНОВКИ

Важливими напрямками розвитку людського капіталу мають стати: зміцнення здоров'я населення, підвищення професійної майстерності, освоєння знань у сфері споживання, кредитування, торгівлі, покращення побуту, способу життя з метою формування мотивації до високоефективної діяльності на селі. В аграрній економіці важливо створити серйозну мотивацію селян щодо підвищення якості людського капіталу, ефективності його використання, а також забезпечити диверсифікацію професійної підготовки селян, що дозволить залежно від періоду року та виду продукції виконувати різні роботи на достатньо високому якісному рівні.

Таким чином, низький рівень освіти працівників сільського господарства негативно відбивається на продуктивності праці і результати господарської діяльності, що, в свою чергу, перешкоджає економічному зростанню і накопиченню добробуту країни. На наш погляд, необхідно вирішити завдання по приведенню у відповідність попиту і пропозиції кваліфікованих фахівців в сільському господарстві за рахунок таких заходів, як: діяльність по підняттю іміджу робітничих професій, в т.ч. серед учнів шкіл; розвиток контрактної цільової підготовки кадрів для аграрного сектору за замовленнями сільськогосподарських підприємств; підвищення рівня підготовки випускників навчальних закладів аграрного профілю; вирішення соціальних проблем села, створення умов для залучення і закріплення фахівців в сільській місцевості; обладнання місць для проходження виробничої практики студентів, стажування випускників закладів професійної освіти, отримання ними професійного досвіду і подальшого закріплення їх на підприємстві для роботи на постійній основі. введення щомісячної доплати до заробітної плати молодим фахівцям з гостродефіцитними професіями.

Література:

1. Запукхляк В.М. Людський капітал як чинник підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України / В.М. Запукхляк, О.І. Мельник // Агросвіт. — 2017. — № 3. — С. 40—44.
2. Васильєва О.О. Людський капітал в агропромисловому комплексі / О.О. Васильєва // Причорноморські економічні студії. — 2016. — Вип. 11. — С. 7—11.
3. Проценко Н.М. Людський капітал сільських територій в контексті інноваційного розвитку сільського господарства / Н.М. Проценко // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки. — 2013. — № 11. — С. 193—200.
4. Дронова Т.С. Інвестиції — важливий вклад у людський капітал сільськогосподарських підприємств Полтавської області / Т.С. Дронова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. — 2014. — Вип. 7(4). — С. 79—81.
5. Крупін В.Є. Людський капітал в інноваційному розвитку сільських територій України: ментальні аспекти / В.Є. Крупін, Ю.Р. Злидник // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. — 2013. — № 778. — С. 238—244.
6. Чаплінський В.Р. Оцінка людського капіталу в аграрному секторі регіону / В.Р. Чаплінський // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. — Кам'янець-Подільський: Друк-Сервіс, 2013. — Вип. 21. — Т. 1. — С. 292—296.
7. Зачоса О.Д. Модель управління знаннями науково-виробничих комплексів АПК / О.Д. Зачоса // Формування ринкової економіки в Україні / Львівський національний університет імені Івана Франка. — 2011. — Вип. 25. — С. 96—97.
8. Кальченко С.В. Особливості кадрового забезпечення в аграрній сфері / С.В. Кальченко // Економіка АПК. — 2013. — № 8. — С. 52—56.

References:

1. Zapukhlyak, V.M. and Mel'nyk, O.I. (2017), "Human capital as part of improving the competitiveness of the agricultural sector of Ukraine's economy", *Ahrosvit*, vol. 3, pp. 40—44.
2. Vasyl'ieva, O.O. (2016), "Human capital in the agro-industrial complex", *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 11, pp. 7—11.
3. Protsenko, N.M. (2013), "Human Capital of Rural Areas in the Context of Innovative Agricultural Development", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu im. V.V. Dokuchaieva*. Ser.: *Ekonomichni nauky*, vol. 11, pp. 193—200.
4. Dronova, T.S. (2014), "Investments are an important contribution to the human capital of agricultural enterprises of the Poltava region", *Naukovyj visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu*. Ser.: *Ekonomichni nauky*, vol. 7 (4), pp. 79—81.
5. Krupin, V.Ye. and Zlydnyk, Yu.R. (2013), "Human Capital in Innovative Development of Rural Areas of Ukraine: Mental Aspects", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'viv's'ka politekhnikha"*. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, vol. 778, pp. 238—244.
6. Chaplins'kyj, V.R. (2013), "Assessment of human capital in the agrarian sector of the region", *Zbirnyk naukovykh prats' Podil's'koho derzhavnoho ahrarnotekhnichnoho universytetu*, vol. 21, no. 1, pp. 292—296.
7. Zachosa, O.D. (2011), "Model of knowledge management of scientific-industrial complexes of agro-industrial complex", *Formuvannia rynkovoi ekonomiky v Ukraini / L'viv's'kyj natsional'nyj universytet imeni Ivana Franka*, vol. 25, pp. 96—97.
8. Kal'chenko, S.V. (2013), "Features of personnel supply in the agrarian sector", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 52—56.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2018 р.